

Євген Євгенович ІОНІН
доктор економічних наук,
професор,
завідувач кафедри обліку, аналізу і аудиту,
Донецький національний університет (м. Вінниця)
E-mail: ionin@bk.ru

ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Іонін, Є. Є. Фінансові важелі детінізації економіки [Текст] / Євген Євгенович Іонін // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 20. – С. 145-150. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Сформульовано основні напрями використання фінансових важелів детінізації економіки України. Показано необхідність дослідження питань, пов'язаних із особливостями впровадження аналітичних процедур аудиту у вітчизняну практику з метою детінізації фінансових потоків, боротьби із шахрайством та розвитком системи державного аудиту загалом. Досліджено питання можливості ефективного використання аналітичних процедур аудиту як однієї з форм фінансового контролю в реалізації політики держави, спрямованої на детінізацію економіки. Доведено необхідність упорядкування термінології аналітичних показників у національних та міжнародних стандартах бухгалтерського обліку для подальшого використання в аудиторській діяльності. Досліджено можливі варіанти загрози припинення діяльності підприємства на основі фінансових показників та насамперед – найважливіших індикаторів: чистих активів та чистих поточних активів у взаємозв'язку із законодавчою базою України, офіційно чинних методик фінансового аналізу.

Ключові слова: фінансові важелі; фінансові потоки; фінансовий контроль; аудит; аналітичні процедури; чисті активи; робочий капітал; детінізація економіки.

Yevhen Yevhenovych IONIN

Doctor of Economics,
Professor,
Head of Department of Account, Analysis and Audit,
Donetsk National University (Vinnytsia)
E-mail: ionin@bk.ru

FINANCIAL LEVERAGES OF UNSHADOWING OF ECONOMY

Abstract

The basic directions of financial leverages use for unshadowing of Ukrainian economy are formulated. It has been shown the necessity to research issues which relate to the peculiarities of the implementation of analytical procedures of audit into the national practice with the aim of legalization of financial flows, anti-fraud and, in general, the development of the public audit. It has been studied the possibility of effective use of analytical audit procedures as a form of financial control in the implementation of policies for business legalization. It has been proved the necessity of streamlining terminology of analytical indicators in national and international accounting standards for use in auditing. The possible threats of termination of the company activity based on financial indicators as the most important ones: the net assets and net current assets in conjunction with the legal framework of Ukraine and officially operating techniques of financial analysis have been investigated in the article.

Keywords: financial leverage; financial flows; financial control; audit; analytical procedures; net assets; working capital; unshadowing of the economy.

JEL classification: H61

Вступ

Тіньову економіку розглядають як складне соціально-економічне явище, що породжується недоліками законодавства та організацією його виконання. Економіка «в тіні» - це або кримінальна підприємницька діяльність, або цілком легальна, підґрунтям якої виступає наявність «дірок» у чинному законодавстві, що забезпечує можливість оминути вимоги законів та скористатися їх неоднозначністю з метою збагачення. Прояви тіньової економіки спостерігаються в багатьох країнах, але найбільш потерпають від її наслідків країни із трансформаційною економікою. Ситуація в українській економіці ускладнена політичними процесами, спробами реформування виконавчих гілок влади, інституцій тощо.

Тінізація економіки України за своїми розмірами та формами посилює макроекономічні диспропорції, викликає деформації суспільного розвитку, знижує ефективність державної політики та насамкінець стає однією із загроз національній безпеці в економічній сфері. Рівень тіньової економіки в Україні складає 45 % відносно ВВП, у той час, як у Франції і Великобританії - до 10 % [1].

Розробкою проблеми детінізації економіки займаються вітчизняні науковці: В. Базилевич, О. Барановський, В. Бородюк, А. Базиліук, А. Гальчинський, О. Пасхавер, Ю. Пахомов, А. Чухно та інші.

Водночас у науковій літературі не отримали достатнього опрацювання питання, пов'язані з особливостями впровадження аналітичних процедур аудиту у вітчизняну практику з метою детінізації фінансових потоків, боротьби з шахрайством і загалом із розвитком системи державного аудиту.

Метою статті є дослідження питань, пов'язаних з можливістю ефективного використання аналітичних процедур аудиту як однієї із форм фінансового контролю в реалізації політики держави, спрямованої на детінізацію економіки.

Подолання тіньової економіки (детінізація) визначає поступовий процес перетворень в усіх сферах забезпечення підприємницької діяльності, її нормативно-правового регулювання, контролю та розвитку. За економічною суттю детінізація економіки розглядається як комплекс нормативно-правових засад та відповідної їм адміністративної інфраструктури протидії економічній діяльності суб'єктів господарювання в «тіні».

Проте Україні потрібна така модель детінізації, яка поступово змушувала б бізнес та державне чиновництво вважати не лише небезпечними з позицій карної відповідальності тіньові операції, але й аморальним, що осуджується суспільством. Розробка такої моделі передбачає визначення пріоритетних напрямків подолання тіньових схем.

Стратегічними пріоритетами на першому етапі детінізації економіки у контексті реалізації нових економічних реформ слід вважати: детінізацію фінансових потоків, легалізацію ринку праці та впорядкування земельних відносин.

За структурними елементами детінізація економіки України вимагає створення економічних передумов, за яких суб'єктам підприємницької діяльності економічно не вигідно працювати в «тіні», тобто треба створити такі умови, за яких правомірна діяльність більш ефективна, ніж тіньова. Серед таких умов центральне місце посідають нові відповідні часу та цілям детінізації правові засади регулювання економіки, фінансові важелі детінізації та реформована адміністративна система, яка має функціонувати на засадах соціального партнерства та прозорості. Для досягнення мети по всіх напрямках детінізації необхідно розвивати та вдосконалювати механізми контролю і з боку держави й незалежного аудиторського контролю, який повинен стати частиною забезпечення прозорості підприємництва.

Складовою моделі детінізації є використання фінансових важелів, які матимуть суттєвий вплив на процес легалізації грошових потоків. Українським урядом було прийнято правові акти з регулювання ринку праці на основі зниження фіскального навантаження на фонд оплати праці, що не досягло поставленої мети внаслідок недостатньо продуманої для роботодавців мотивації виведення зарплат із «тіні» та відсутності дієвих важелів контролю.

Рівень тінізації оплати праці пов'язаний з низькою вартістю робочої сили, вимушеністю працюючих погоджуватися з втратою соціальних гарантій через зарплату у конверті та, як наслідок, невисокою пенсією. Супроводжують економічні втрати моральні через залежність працівника від фактично кримінальної експлуатації його праці.

Базою тінізації земельних відносин є відсутність ефективно діючої системи обліку земель, їх переводу в іншу форму власності, передачі в оренду або викупу контролю за цільовим використанням.

Детінізація фінансових потоків вимагає вдосконалення системи державного регулювання ринків фінансових послуг та фондового ринку. Важливішим фінансовим важелем детінізації в цій сфері є державний контроль та усі види аудиту. З метою ефективного і прозорого управління суспільними ресурсами вкрай необхідна розробка стратегії формування і розвитку системи державного аудиту в Україні, відповідно до міжнародних стандартів на основі підвищення взаємодії між Рахунковою палатою і Державною фінансовою інспекцією України.

У нормативно-правовому забезпеченні легалізації фінансових потоків необхідні зміни до законодавчих актів щодо підвищення вимог до емітентів цінних паперів, перевірки достовірності даних емітента при реєстрації проспекту емісії, в тому числі використовуючи аналітичні прийоми та інструменти.

В організаційному плані слід надати права регуляторному органу вимагати проведення додаткової аудиторської перевірки та незалежної оцінки майна, отримання додаткової рейтингової оцінки емітента у випадках, коли виникають сумніви у достовірності даних емітента, які містяться у документах, наданих для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів.

Функціональне призначення аудиту як однієї із форм фінансового контролю, спрямованої на перевірку даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлювання незалежної думки про її достовірність і відповідність вимогам чинного законодавства, досягається за допомогою методичних прийомів та процедур: економічного аналізу, моделювання, економіко-математичних методів, експертизи та інших.

Особливе місце займає економічний аналіз, який дає можливість визначити відповідність підприємства його цільовим параметрам функціонування і потенційним можливостям (оціночна функція); установлення причинно-наслідкових змін у кількісному і якісному вимірюванні впливу факторів на ці зміни (діагностична функція), виявлення невикористаних резервів і потенційних можливостей та їх реалізацію (пошукова функція). Це логічно пов'язано з концептуальною основою реформування системи бухгалтерського обліку в Україні – надання користувачам для прийняття рішень правдивої інформації.

Використання аналітичних процедур в аудиті регламентовано міжнародним стандартом аудиту № 520 «Аналітичні процедури», який передбачає аналіз суттєвих показників і тенденцій з подальшим дослідженням відхилень і взаємозв'язків, які не відповідають іншій значущій інформації або прогнозними значеннями. Обов'язково передбачено проведення аналітичних процедур на стадії планування перевірки заключної стадії при проведенні загального огляду фінансової інформації, а також при перевірці по сутті, коли їх використання може бути більш ефективним, ніж проведення детальних тестів. Кінцевою метою аналітичних процедур в аудиті є прийняття рішення про достовірність значення показників, наведених у фінансовій звітності і достовірності об'єкта перевірки загалом.

Слід визнати значущість аналітичних процедур як важливого методу отримання аудиторських доказів, які міжнародним стандартом аудиту № 520 «Аудиторські докази» розглядаються як інформація, що отримана в процесі формування висновків, і за своєю суттю вони є кумулятивними.

Велике значення аналітичних процедур при перевірці фінансової звітності на предмет доцільності допущення про безперервність діяльності, що регламентовано міжнародним стандартом аудиту № 570 «Допущення про безперервність діяльності», який органічно пов'язаний з концептуальною основою міжнародних стандартів фінансової звітності [2]. Визнання господарських операцій по факту їх здійснення і відображення у системі бухгалтерського обліку і звітності, незалежно від руху грошей, з одного боку, і створення підприємства з метою роботи на майбутнє, з іншого, - найважливіші припущення, які покладені в основу системи бухгалтерського обліку. Іншими словами, річ йде про принцип нарахувань і безперервної діяльності.

Відсутність наміру у підприємства припинити свою діяльність дає можливість використання історичної собівартості, яка визнає пріоритет оцінки активів, виходячи із витрат на виробництво і придбання.

Для бізнесу характерним є наявність потенційного ризику втрати платоспроможності і відповідно – банкрутства. Юридичним підґрунтям для ініціювання справи про банкрутство в Україні є наявність суми боргу (кредиторська заборгованість) 300 і більше мінімальних оплат праці і термін цього боргу 90 і більш днів. Ризик того, що неперервність діяльності підприємства може бути поставлена під сумнів, пов'язаний із його платоспроможністю, яка розраховується на основі показників фінансової звітності.

Фінансові ознаки є найважливішими у системі ознак загрози існуванню підприємства і відповідно припинення його діяльності, що обумовлено характером фінансових відношень. Вагомими фінансовими індикаторами загрози життєдіяльності підприємства є: наявність систематичних збитків, які призводять до непокритих збитків, а це – до збільшення зобов'язань, з якими рано чи пізно підприємство може не впоратися.

Вирішальне значення в аудиторській діяльності має упорядкування термінології і показників. Відповідно до МСА № 570, важливою фінансовою ознакою банкрутства є наявність від'ємного значення чистих зобов'язань або чистих поточних зобов'язань. Із урахуванням балансового рівняння, при якому активи дорівнюють пасивам, випливає, що перший показник дорівнює чистим активам, а другий – чистим поточним активам, тобто робочому капіталу.

Показники чистих активів і робочого капіталу широко використовують у вітчизняній теорії і практиці, вони мають законодавче і методичне визначення в офіційно діючих методиках фінансового

аналізу, знайшли відображення у міжнародних і національних стандартах бухгалтерського обліку. Це обумовлює необхідність їх використання в аудиторській діяльності [3].

Відповідно до МСА № 570, загроза неперервності діяльності існує, коли перший або другий показник має від'ємне значення. Від'ємне значення чистих активів переважно пов'язане з наявністю систематичних непокритих збитків, що суперечить базової концепції збереження фінансового капіталу. Від'ємне значення робочого капіталу показує перевищення поточних зобов'язань відносно поточних активів або від'ємний потенційний чистий грошовий потік, що свідчить про потенційну неплатоспроможність.

Розглянемо варіанти формування чистих активів і робочого капіталу за умови, що один з них має від'ємне значення (табл. 1).

У таблиці наведено всі можливі варіанти результатів (+,-) чистих активів (ЧА) і робочого капіталу (РК), значення чистих активів і робочого капіталу рівне нулю є гіпотетичними і не розглядаються. Варіанти фактичних значень наступні:

- 1) $ЧА < 0, РК < 0$; 2) $ЧА > 0, РК > 0$;
3) $ЧА < 0, РК > 0$; 4) $ЧА > 0, РК < 0$

Таблиця 1. Баланси підприємств (тис. грош. одиниць)

Показники	Групи підприємств			
	1	2	3	4
Необоротні активи	100	300	100	750
Оборотні активи	900	700	900	250
Усього активів	1000	1000	1000	1000
Власний капітал	(100)	600	(100)	700
Довгострокові пасиви	100	100	300	-
Поточні пасиви	1000	300	800	300
Усього пасивів	1000	1000	1000	1000

Ситуація, при якій $ЧА < 0, РК > 0$ (варіант 3), практично неможлива, за винятком, коли у підприємства висока частка оборотних активів і наявні довгострокові зобов'язання. Варіант 3 вступає в протиріччя з Цивільним кодексом України (стаття 155). Варіант 4 виникає, коли оборотні активи менші, ніж поточні зобов'язання, що свідчить про фінансування частки необоротних активів за рахунок поточних пасивів. Це складає загрозу функціонуванню і призводить до неплатоспроможності.

Аналогічна ситуація, коли спостерігається від'ємний грошовий потік загалом по підприємству, що свідчить про недостатність грошових коштів і збитковості на касовій основі. У цьому зв'язку недостатньо повною є наявність від'ємного значення грошового потоку тільки по операційної діяльності, що передбачено МСА № 570, у якості фінансового критерію загрози безперервної діяльності підприємства. Його необхідно доповнити сумарним чистим грошовим потоком, який враховує операційну, інвестиційну і фінансову діяльність.

Розглянуті індикатори загрози припинення діяльності підприємства позначаються на неналежних значеннях фінансових коефіцієнтів, які дають можливість суттєво підвищити аналітичний потенціал фінансової звітності через встановлення простих математичних зв'язків між окремими статтями і показниками.

За останні два десятиріччя в Україні широко використовуються фінансові коефіцієнти. Формалізований підхід до їх розрахунку породжує ілюзію простоти і доступності проведення аналізу. Слід пам'ятати, що фінансові коефіцієнти – це інструменти подальшого проведення аналізу, який передбачає знання господарських операцій, логіку формування показників фінансової звітності і їх взаємозв'язок.

Відомий західний фінансовий аналітик Берстайн Л. А. справедливо підкреслює, що послідовність дій аналітика протилежна діям бухгалтера. Аналітик повинен реконструювати господарські операції, що дає можливість зробити правильні висновки й відповідно обґрунтувати управлінські рішення [4].

Знання формули розрахунку тих або інших показників (фінансових коефіцієнтів) ще не означає, що користувач може проводити аналіз.

Цю тезу можна підтвердити наступними прикладами.

1) Яким чином оцінюється збільшення валюти балансу? За сучасними методиками фінансового аналізу це розглядається як позитивне явище, що свідчить про збільшення обсягів діяльності. З таким висновком неможливо погодитися, якщо цей результат є наслідком дооцінки основних засобів: верстатів не стало більше, збільшилася лише їхня вартість на папері. Виробничий потенціал підприємства при цьому не збільшився.

2) Відомим аналітичним постулатом є визначення співвідношення власного капіталу до валюти балансу, яке повинне дорівнювати 0,5 або бути більшим, тобто 50 і більше відсотків майна підприємства має формуватися за рахунок власних джерел. У цьому випадку зменшується ризик кредиторів. У чинних методиках фінансового аналізу, затверджених органами виконавчої влади, робиться не досить правильний висновок про задовільний фінансовий стан підприємства (табл. 2).

Оцінка за критерієм власний капітал

$$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Валюта балансу}} \geq 0,5 \longrightarrow \text{оцінюється позитивно}$$

Висновок: за зазначеним критерієм перевага надається підприємству 2.

Проте фактичний результат не дає можливість фінансовому аналітику зробити однозначний висновок, бо такий результат можна одержати й за рахунок факторів, які характеризують результативність господарської діяльності (нерозподілений прибуток і резервний капітал), або результати, що відображаються по балансовій статті «Додатковий капітал» й також пов'язані з ефектом дооцінки основних засобів та інших видів активів (табл. 3).

Таблиця 2. Загальна оцінка власного капіталу

Показники	Підприємство 1	Підприємство 2
Власний капітал, грош. од.	40	70
Валюта балансу, грош. од.	100	100
K= власний капітал / валюта балансу	0,4	0,7

Інакше кажучи, формальний підхід до відповідності рекомендацій щодо значення коефіцієнтів не дає можливість зробити обґрунтований висновок.

Таблиця 3. Аналіз складу власного капіталу (грош. од.)

Показники	Підприємство 1	Підприємство 2
Зареєстрований капітал	10	10
Додатковий капітал	-	65
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	30	(5)
Власний капітал	40	70

3) Теза: підприємство має проблеми із платоспроможністю, якщо його фактичний коефіцієнт абсолютної ліквідності дорівнює 0,1. Як правило, у такий ситуації робиться висновок про низький рівень можливостей підприємства щодо виконання своїх зобов'язань. Проте цей показник є статичним, що фіксує показники діяльності підприємства на певну дату, тому його обов'язково треба доповнити динамікою чистого грошового потоку підприємства по його операційній діяльності, який має бути позитивним. Національні стандарти бухгалтерського обліку України не регламентують результативність чистого грошового потоку, а МСУ 7 указує на необхідність одержання позитивного чистого грошового потоку, що буде приводити до збільшення залишку коштів на кінець року й відповідно зміцнювати платоспроможність підприємства.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Варто зазначити, що сучасна аналітична практика не готова до змін, які пов'язані з інтеграцією України до світового фінансового простору. Система аналітичних показників, використовуваних у теорії і практиці України, свідчить, що з цього питання є великі недоробки. З одного боку, немає єдиної термінології, а з іншого — ті самі за назвою аналітичні показники розраховують різними способами, що, безумовно, позначається на їхньому змісті і, відповідно, на сфері застосування. У цьому разі йдеться про ідентичність назви і формули розрахунку показників, а також про підходи до встановлення їхніх припустимих значень і формування на цій основі висновків щодо фінансового стану підприємства. Це може призвести до негативних наслідків після прийняття управлінських рішень.

Критично значущою невідповідністю назви, формули розрахунку і рекомендованих значень показників стає в умовах застосування досить великої кількості методик аналізу фінансово-господарської діяльності, між якими відсутнє взаємне ув'язування.

Таким чином, вирішення питань ефективного використання аналітичних процедур в аудиті як однієї із форм фінансового контролю буде сприяти підвищенню дієвості державного аудиту, детінізації фінансових потоків, боротьби із шахрайством.

Список літератури

1. *Инфографика: теневая экономика в Европе и Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: ForbesУкраина.ua.*
2. *Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000 / Перекл. з англ. за ред. С. Ф. Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000. – 1272 с.*
3. *Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2004 року / Пер. з англ. мови О. В. Ольховікова, О. В. Гук і др. – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ СТАТУС», 2004. – 1028 с.*
4. *Бернстайн Л. А. Анализ финансовой отчетности: Теория, практика и интерпретация: пер. с англ. / Л. А. Бернстайн. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 624с.*

References

1. *Infographics: shadow economy in Europa and Ukraine. (2015). Retrieved from: ForbesUkraine.ua.*
2. *International Standards of audit, providing confidence and ethics. (2004). Kyiv: «IAMC AY STATUS.*
3. *Golov, S. F. (2000). International standards of audit 2000. Kyiv: Federation Professional Accountants and Auditors of Ukraine, 2000.*
4. *Berstain L. A. (1996). Analysis of financial statements: Theory, practice and interpretation. Moscow : Finance and statistics.*

Стаття надійшла до редакції 27.05.2015 р.